

відсутні мовні конструкції, що співвідносяться з мовою оригіналу, то необхідні результати перекладач отримує шляхом використання у тексті перекладу калькованої вихідної форми з наступним дослівним відтворенням оказіональних форм [23].

Іншим аспектом перекладацької проблематики є проблема збереження не лише змісту тих чи інших елементів тексту першоджерела, але і їхньої національної та історичної специфіки, що вимагає від перекладача передачі історичних реалій, особливостей етикету, національного колориту, психологічних рис, тощо [23].

Разом з тим, для того щоб твір не втратив цінності в новому мовному середовищі, перекладач повинен перейняти на себе функції автора і в чомусь навіть повторити творчий процес його створення, наповнити твір новими асоціативними зв'язками, які б викликали нові образи, властиві носіям певної мови. Перекладач, при цьому, повинен бути не лише ерудованим і мати достатні, принаймні для перекладу, знання, але й інтуїтивно відчувати текст та кращий варіант перекладу слова, фрази чи речення. Необхідним для нього є вміння виокремлювати та точно відтворювати головні елементи твору, зберігши при цьому індивідуальний стиль автора і в певних літературних ситуаціях активізуючи творчу функцію перекладу.

Таким чином, проведене нами дослідження дозволяє зробити певні висновки про те, що художній переклад, який безумовно є творчим процесом і не може ґрунтуватися на чітких інструкціях, вимагає не лише досконалого знання двох культур і двох мов, але й попереднього культурологічного і лінгвістичного аналізу вихідного тексту.

Література:

1. Ажнюк Б. М. Перекладознавство / Б. М. Ажнюк // Українська мова: Енциклопедія. – Вид. 3-тє, зі змінами і доп. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 487–488.
2. Балахтар В. В., Балахтар К. С. Адекватність та еквівалентність перекладу / В. В. Балахтар, К. С. Балахтар // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 12.01.2015: < <http://www.confcontact.com/20110531/fk-balahtar.htm>>. – Загол. з екрана. – Мова укр.
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода / Л. С. Бархударов. – М.: Междунар. Отношения, 1975. – 239 с.
4. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад: [навч. посібник для студентів філологічного напрямку підготовки] / Білозерська Л. П., Возненко Н. В., Радецька С. В. – Вінниця: Нова КНИГА, 2010. – 232 с.
5. Дюришин Д. Художественный перевод в межлитературном процессе / Д. Дюришин // Проблемы особых межлитературных общностей. – М.: Наука, 1993. – 312 с.
6. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів: Вид-во при Ун-ті, 1989. – 216 с.
7. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода / В. Н. Комиссаров. – М.: Международные отношения, 1980. – 166 с.
8. Комиссаров В. Н. Теория перевода [Текст] / В. Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 250 с.
9. Коптілов В. В. Актуальні питання українського художнього перекладу / В. В. Коптілов. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1971. – 129 с.
10. Коптілов В. В. Першотвір і переклад / В. В. Коптілов. – К.: Дніпро, 1972. – 215 с.
11. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу / В. В. Коптілов. – К.: Вища школа, 1982. – 165 с.
12. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу: навч. посіб. / В. В. Коптілов. – К.: Юніверс, 2003. – 280 с.
13. Латышев Л. К. Перевод: теория, практика и методика преподавания: учебник / Л. К. Латышев, А. Л. Семенов. – М.: Академия, 2003. – 362 с.
14. Лингвистические аспекты теории перевода (хрестоматия). – Ереван: Лингва, 2007. – 307 с.
15. Мкртчян Л. М. Армянская поэзия и русские поэты XIX-XX в.в. Вопросы перевода и литературных связей [Текст] / Л. М. Мкртчян. – Ереван: Айастан, 1968. – 465 с.
16. Паршин А. Теория и практика перевода / А. Паршин // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 16.01.2014: < http://teneta.ru/rus/prevd/parshin-and_teoria-praktika-perevoda/htm>. – Загол. з екрана. – Мова рос.
17. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика: очерки лингвистической теории перевода / Я. И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с.
18. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингв. теории перевода / Я. И. Рецкер // дополнения и комментарии Д. И. Ермоловича. – 3-е изд., стереотип. – М.: Р. Валент, 2007. – 244 с.
19. Рильський М. Т. Мистецтво перекладу: Статті, виступи, нотатки / Рильський М. Т. – К.: Рад. письменник, 1975. – С. 25–92.
20. Складчикова Н. В. Семантическое содержание метафоры и виды его компенсации при переводе / Н. В. Складчикова // Номинация и контекст: сб. научных трудов. – Кемерово, 1985. – С. 21–29.
21. Титова Е. А. Прагматический аспект передачи звукообразовательных средств при переводе поэтических текстов (на материале английского и русского языков): дис.... канд. филол. наук.: 10.02.20 / Титова Елена Александровна. – Челябинск, 2006. – 202 с.
22. Федоров А. В. Язык и стиль художественного произведения [Текст] / А. В. Федоров. – Л.: Гослитиздат (Ленинградское отделение), 1963. – 132 с.
23. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А. В. Федоров. – 5-е изд. – М.: ООО Филология, 2002. – 416 с.
24. Шемуда М. Г. Художній переклад як важливий чинник міжкультурної комунікації / М. Г. Шемуда. – Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія: Філологічні науки. – 2013. – Книга 1. – С. 164–168.

УДК 811.161.2'373.45:622

О. В. Колган,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ

ТЕМАТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТЕРМІНІВ ГІРНИЧОЇ СПРАВИ, УЖИТИХ У РОМАНІ А. ФУРМАНА «КРОВ І ВУГІЛЛЯ»

Ідеться про тематичну організацію термінів гірничої справи у творі відомого німецького письменника А. Фурмана «Кров і вугілля». Визначено кількість гірничих термінів у кожній із виявлених тематичних груп, тобто з'ясовано специфіку уживання відповідної лексики у мові сучасного роману.

Ключові слова: термін, українська гірничча термінологія, термінологія гірничої справи.

Идет речь о тематической организации терминов горного дела в произведении известного немецкого писателя А. Фурмана «Кровь и уголь». Определено количество горных терминов в каждой из выявленных тематических групп, то есть выяснено специфику употребления соответственной лексики в языке современного романа.

Ключевые слова: термин, украинская горная терминология, терминология горного дела.

The article continues the cycle of the author's publications devoted to the study of the lexical-semantic peculiarities of Ukrainian mining terminology. The work is directed to the study of the system ties among the lexical units of the mining terminology, in particular the difference in topical groups. The article deals with thematic organization of mining terms in the works of famous German writer A. Furman «Blood and coal». A number of mining terms in each of revealed thematic groups are defined. So specificity of relevant vocabulary used in contemporary novel diction is cleared up.

Over the last decade, there were fundamental studies on specific terminology (N. Gimere, T. Lukovenko, N. Tsybal, D. Shapran, N. Yatsenko and other). Modern scientists break and actively explore a variety of issues of terminology. Thus, the derivation of certain terminological in Ukrainian terminology was investigated by L. Kozak, G. Onufrienko, G. Rakshanova, N. Rukolyanska, etc. Unfortunately, thematic organization of Ukrainian mining terminology modern linguists studying less.

Actuality of the article due to the fact of collecting and systematizing unexplored vocabulary – Ukrainian mining terms.

In the offered article for the characteristic of the thematic organization such tasks are performed: the terms of mining which are most often used in novel language are characterized, the thematic the organization of mountain terms is analyses used in work of famous German writer A. Furman «Blood and coal».

Considering that the mining terminology is unstable, and requires a lot of detailed work on normalization and standardization of research on the linguistic level and it is great practical importance. Therefore, the further studying of derivational aspect of Ukrainian mining terminology, will be in the prospect.

Key words: term, Ukrainian mining terminology, mining terminology.

Стрімкий розвиток термінології та проникнення наукових явищ і понять у повсякдення впливають на загальнолітературну мову, у результаті переходу терміна до складу якої частина його специфічних особливостей змінюється. У цьому разі можемо говорити про детермінологізацію термінів.

Як відомо, у мовознавстві детермінологізацією називають трансформацію терміна (його перетворення на загально-вживане слово) [9, с. 139]. Зміна семантики детермінологізованих слів залежить не лише від того, із якої терміносистеми запозичено термін, а переважно від того, до якого розряду лексики належить детермінологізоване слово.

Мова сучасної української літератури характеризується широким функціонуванням у ній спеціальної лексики, що свідчить про великий інтелектуальний потенціал сучасних митців слова.

У зв'язку з частим уживанням термінів у художній літературі навіть виникла галузь мовознавства – термінологічна стилістика, предметом дослідження якої є «використання різногалузевої термінології в її дефінітивному значенні, створення необхідних авторові спеціальних слів за моделями реальних термінів, уведення переосмисленої термінології в арсенал художніх засобів» [5, с. 25–26].

Питанням стилістичного функціонування термінології в прозових творах присвячено праці М. Я. Бріцина [1], Л. М. Василькової [2], Н. М. Сологуб [8] та ін.

Проблема вживання термінів у прозових творах, на жаль, ще не була предметом комплексного дослідження в сучасній лінгвістиці.

Актуальність статті визначено підвищеною увагою філологів до художніх творів, зокрема їх мови.

Мета дослідження – провести лінгвістичний аналіз лексики роману А. Фурмана «Кров і вугілля» щодо особливостей уживання термінів гірничої справи, зокрема їх тематичної організації.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

– схарактеризувати терміни гірництва, найчастотніші в мові роману;

– зробити аналіз тематичної організації гірничих термінів, ужитих у тканині твору.

Відповідно до мети й завдань дослідження в праці застосовано описовий **метод**.

Проблема використання термінологічної лексики в художніх творах, зокрема прозових, є одним із найактуальніших питань термінознавства кін. ХХ – поч. ХХІ ст.

У сучасній лінгвістиці прийнято виділяти три основні способи диференціації термінолексики: перший – за тематичними групами, другий – за категоріями й третій – метод польового аналізу. У нашій розвідці ми звернемося лише до двох перших способів.

Першим методом, який теоретично обґрунтований у працях В. С. Ващенко, Ф. П. Філіна, Д. М. Шмельова, уже майже чотири десятиліття дослідники лексики користуються найчастіше.

Д. М. Шмельов вважав, що «оскільки будь-яке протиставлення передбачає в протиставлених явищах і те, що їх об'єднує, і те, що їх відрізняє одне від одного, у значеннях парадигматично протиставлених слів (цілісних самих по собі) можуть бути виділені окремі семантичні елементи – семантична тема, що об'єднує слова в тематичну групу, чи лексико-семантичну парадигму, і диференційні семантичні ознаки, тобто ознаки, за якими слова, що входять до цієї групи, протиставлені один одному» [11, с. 189].

Другий – новіший, стосується систематизації термінологічної – найповніше описаний у працях Т. Л. Канделаки [4].

Основною функцією терміна як особливого мовного знака є називання понять об'єктивної дійсності, а також відтворення тих зв'язків, які існують між предметами та явищами цієї дійсності. Водночас не треба забувати, що терміни є одиницями мови й між ними існують власне мовні зв'язки: вони об'єднуються в певні «лексико-семантичні групи, у кожній мові по-своєму виокремлюючи той чи той відрізок» [11, с. 189]. Складна природа лексичного значення передбачає об'єднання термінів як за позамовними ознаками, що відзеркалюють зв'язок значення із зовнішнім світом, так і за винятково мовними, в основі яких лежать внутрішньомовні зв'язки. Ці дві обставини й дають підстави для лінгвістичного аналізу таких термінологічних угруповань, тобто спеціальних слів, об'єднаних за екстралінгвальним критерієм.

У сучасній лінгвістиці тематичну групу визначають як «сукупність термінів, об'єднаних однією темою» [7, с. 101].

У термінознавстві терміни гірничої справи розподілено за тематичним принципом на 5 різних за обсягом і структурою групи гірничих термінів, об'єднаних семантично й функціонально на основі зв'язку предметів і явищ дійсності, які вони позначають: 1) терміни з предметним значенням; 2) терміни з речовинним значенням; 3) назви процесів; 4) назви абстрактних понять; 5) назви людей, фахівців галузі.

Проаналізувавши значення термінів гірничої справи, ужитих у романі А. Фурмана «Кров і вугілля», та узагальнивши їх, ми виокремили 4 тематичні групи.

• **Терміни з предметним значенням (46 прикладів):**

• *вибійний молоток* (Ф, с. 105), наприклад, «Мотор *вибійного молотка* стукотить у ритмі скоростріла» (Ф, с. 105);

• *газомір* (Ф, с. 102), наприклад, «А *газомір?*» (Ф, с. 102);

• *динаміт* (Ф, с. 34, 109, 192, 203, 351), наприклад, «Турбай сполучив пістони з набоями й починає закладати *динаміт* у просвердлені в скелі отвори» (Ф, с. 109);

• *помпа* (Ф, с. 125, 128, 161, 209...), наприклад, «Тому присилайте сюди більше *помп*» (Ф, с. 125);

- *вентилятор* (Ф, с. 161, 310, 317), наприклад, «Ні, спершу *вентилятори* і помпи, хай шахту назавжди затопить» (Ф, с. 161);
- *кайло* (Ф, с. 192), наприклад, «В нього завелися гроші, а мозолісті руки рідко брали лопату і *кайло*» (Ф, с. 192);
- *свердло* (Ф: 105, 106), наприклад, «*Свердло* вгризається в скелю, немов дикий звір зубами в живе м'ясо» (Ф, с. 105);
- *шнур* (Ф: 110, 111, 118), наприклад, «Підбурюючи оклики захоплюють товпу й вона чіпляється їх, немов *шнурів*, якими можна вилізти з цього пекла на денне світло, врятуватися перед холодною, брудною смертю, що десь там за ними хлопче своїми льодовими хвилями» (Ф, с. 118);

- *гірничий шолом* (Ф, с. 102, 104, 111), наприклад, «Турбай спокійно накладає на голову *гірничий шолом*, бере до рук машину до запалювання набоїв і обережно сходить вниз бремсберга, вважаючи, щоб не посковзнутися...» (Ф, с. 111);

- *аккумулятор* (Ф, с. 324), наприклад, «Це вільнонаймані телефоністки, робітниці з магазину і станції *аккумуляторів*, молоді українки, що добровільно пристали до своїх друзів під час боротьби у комбінаті» (Ф, с. 324);

- *буфер* (Ф, с. 101), наприклад, «Коли поїзд сповільнив хід на закруті рейок, з *буферів* останнього вагона зістрибнула людська тіль» (Ф, с. 101) тощо.

• **Терміни з речовинним значенням (38 прикладів):**

- *мідь* (Ф, с. 23, 94), ««Де ж ми зустрінемося? – думає Островський. – В копальнях Воркути, в рудниках *міді* Джекзгаскану, у вапняних таборах Нової Землі чи в сибірській тайзі?» (Ф, с. 23);

- *вугілля* (Ф, с. 24, 37, 78...), наприклад, «Кров і *вугілля* – це Воркута» (Ф, с. 24);

- *руда* (Ф, с. 310), наприклад, «Недалеко башти, що підіймає *руд*» (Ф, с. 310);

- *залізо* (Ф, с. 111, 206, 232), наприклад, «Юрієві здається, що страх, який оволодів ним, перетоплюється в його тілі на шматок розжареного *заліза*» (Ф, с. 232);

- *карбід* (Ф, с. 142), наприклад, «Повітря просякнене не тільки олією до моторів, *карбідом* і потом, але й м'ясним, задушливим запахом тіл потопливих людей» (Ф, с. 142);

- *нафта* (Ф, с. 78), наприклад, «Щойно цивілізовані люди зважилися виступити проти цієї природи, накинути їй свою волю і вирвати, зграбувати у неї її скарби: *вугілля* і *нафту*» (Ф, с. 78);

- *шлак* (Ф, с. 79), наприклад, «III-й район – це образ справжніх найчорніших злиднів, безмежної, тоскної меланхолії, обгорнутий з усіх боків отруйними димами, що здійснюються з гарячих гір викиненого вугільного *шлаку*» (Ф, с. 79);

- *вапно* (Ф, с. 47, 230, 246), наприклад, «В бараці розташувалася велика група політичних в'язнів, призначених до страшливих копалень *вапна* в Халмер'ю, кінцевій зупинці Воркутської залізниці» (Ф, с. 47);

- *порода* (Ф, с. 104, 123, 310), наприклад, «Пролізьте аж до східного виходу, потім уздовж куп порожньої *породи*, поза цех» (Ф, с. 310) та ін.

• **Назви людей, фахівців галузі (26 прикладів):**

- *гірник* (Ф, с. 21, 80, 81, 83, 85, 109, 114, 120...), наприклад, «Я відмовився дати наказ до страйкуючих *гірників* з копалень урану» (Ф, с. 21);

- *шахтар* (Ф, с. 79, 83, 91), наприклад, «Після роздачі зброї всі бригади сядуть на здобуті авта й на поїзди і рушать звільняти табори *шахтарів*, розташовані на периферії вугільного басейну» (Ф, с. 185) тощо.

• **Назви процесів (5 прикладів):**

- *розсаджування* (Ф, с. 110), наприклад, «Протягом п'ятнадцяти років невільничого життя він вишколювався на прекрасного запальника, спеціаліста в *розсаджуванні* динамітом скельної породи» (Ф, с. 110);

- *видобуток (корисної копалини)* (Ф, с. 64, 98, 99, 272, 278, 288), наприклад, «Збори для обговорення *видобутку* вугілля перетворюються у судовий трибунал» (Ф, с. 99);

- *вибух* (Ф, с. 77, 110, 209, 266, 288), наприклад, «Ось дещо нижче бремсберг звертає раптово на захід, там можна знайти безпечне місце, заховатися перед скельними обривками *вибуху*» (Ф, с. 110) і под.

Проведений аналіз засвідчив, що в запропонованій тематичній класифікації гірничих термінів найбільшу групу в романі Артура Фурмана становлять номінації з предметним та речовинним значенням, а термінів, які належали до тематичної групи «абстрактні значення» – не виявлено.

Тематичні групи термінів гірництва існують не ізольовано, вони перетинаються, що зумовлено як мовними, так і позамовними чинниками. Це відбувається відповідно до діалектичного принципу тотожності й відмінності, який діє на ґрунті функціональної спільності всіх тематичних груп названої термінології. Відмінні риси кожної тематичної групи характеризують її з боку специфічних особливостей.

Література:

1. Брицын М. Я. Юридическая терминология в восточнославянской письменности до XV века: автореф. дис. на соискание учёной степени докт. филол. наук / М. Я. Брицын. – Хмельницкий, 1967. – 38 с.

2. Василькова Л. М. Функціонування лексики кримінального права в писемних пам'ятках Київської Русі / Л. М. Василькова // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К.: КНЕУ, 2009. – Вип. VIII. – С. 84–88.

3. Вашенко В. С. Українська лексикологія: Семантико-стилістична типологія слів: посібник для студентів-філологів / В. С. Вашенко. – Дніпропетровськ: ДДУ, 1979. – 124 с.

4. Канделаки Т. Л. Основные группировки терминологических единиц упорядоченных терминологий // Вопросы языкознания. – 1987. – № 6. – С. 84–89.

5. Крыжановская А. В. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии / А. В. Крыжановская, Л. А. Симоненко – К.: Наук. думка, 1987. – 162 с.

6. Овчаренко Н. І. Способи номінації і словотворення у сучасній українській мінералогічній термінології: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Овчаренко Наталія Іванівна. – Донецьк, 1996. – 218 л.

7. Покровська О. А. Українська термінологія ринкових відносин: Дис. канд. філол. наук: 10.02.01 Харків. держ. ун-т / О. А. Покровська. – Харків, 1995. – 207 с.

8. Сологуб Н. Термін у художньому тексті (на матеріалі творів Івана Багряного) / Н. Сологуб / Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко. – К.: КНЕУ, 2007. – Вип. VII. – С. 392–393.

9. Українська мова: Енциклопедія / Ред. кол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

10. Филин Ф. П. О терминах родства и родственных отношениях в древнерусском литературном языке / Ф. П. Филин // Язык и мышление. – М.; Л., 1948. – Т. IX. – С. 329–346.

11. Шмелёв Д. Н. Современный русский язык. Лексика. – М.: Просвещение, 1977. – 336 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу

Ф – Фурман Артур. Кров і вугілля. – Мюнхен: Українське видавництво, 1961. – 362 с.